

Les relacions internacionals d'Andorra des de la Constitució del 1993

Pere Bascompte i Carbonell

Llicenciat en dret públic

DEA de dret internacional

El 1993, Andorra va viure uns moments cabdals de la seva història institucional. El 28 d'abril, data de la seva publicació al BOPA,¹ entrava en vigor la Constitució aprovada un mes abans, en referèndum, pel poble andorrà. Amb la Constitució es va transformar el sistema institucional que fins llavors havia estat fundat en els Pariatges del 1278 i 1288. Però també va significar, indirectament, l'accés d'Andorra a la comunitat internacional, fet àmpliament divulgat arran de la seva admissió a l'ONU el 28 de juliol del mateix any.

L'objectiu d'aquest article és justament el de determinar quin ha estat el canvi aportat per la Constitució en l'àmbit de les relacions internacionals del Principat. Concretament, provarem d'analitzar els canvis competencials aportats per la Constitució en matèria de relacions internacionals, farem una breu referència a la situació que ocupa el dret internacional dins la jerarquia normativa andorrana i, per acabar, intentarem fer un balanç dels avançats i els reptes que representa per a Andorra el fet de tenir una presència internacional consolidada.

1. *Butlletí Oficial del Principat d'Andorra*, BOPA, núm. 24, any 5, 28.4.1993, p. 448 i s.

1. Les competències en matèria de relacions internacionals

En el sistema institucional anterior, la sobirania d'Andorra residia formalment en la persona dels dos coprínceps. Ells sols detenien el conjunt de competències pròpies de l'Estat, encara que haguessin delegat l'exercici de certs poders; una delegació, però, que mai es va donar en matèria de relacions internacionals.

El procés constitucional va consistir, essencialment, en el traspàs de la sobirania dels coprínceps al poble andorrà. D'aquesta operació fonamental de traspàs se n'han derivat totes les modificacions institucionals i el nou repartiment de competències. Així, amb la Constitució, és el primer cop que els coprínceps seran desposseïts de la competència de representació internacional, que passarà a mans del Govern.

Convé recordar que va ser el traspàs de la representació internacional aquell que va originar més tensions, ja que es tocava un dels punts vitals del conjunt institucional andorrà, construït sobre un entramat d'equilibris. La reforma competencial en aquesta àrea no es podia limitar a un simple traspàs d'atribucions d'un òrgan a un altre (dels coprínceps al Govern), sinó que al mateix temps calia que el nou repartiment respectés tan la paritat entre els dos coprínceps com l'equidistància tradicional que Andorra manté amb els seus dos estats veïns, evitant un decantament excessiu ja sigui vers el nord o vers el sud. Aquesta necessitat va resoldre's amb dos tipus de mesures: d'un costat, els coprínceps, ara com a caps d'estat, mantenen un cert paper en matèria internacional; de l'altre, un tractat trilateral de bon veïnatge amb Espanya i França, negociat paral·lelament al procés constituent, assegura l'equidistància andorrana en les seves relacions amb els dos veïns.

Vegem, doncs, com han quedat distribuïdes les competències en matèria de representació internacional.

2. Els tractats i els acords internacionals

El procediment pel qual un estat es compromet a respectar el text d'un tractat internacional consta generalment de dues fases: la negociació i la conclusió. En la negociació els representants de l'estat acorden, amb llurs homòlegs, el text del tractat. Per conclusió hi hem d'entendre l'acte formal pel qual l'estat manifesta posteriorment el seu consentiment a ser-hi vinculat. Per raons d'espai, ens limitarem a analitzar aquestes dues etapes, però

convé recordar que les altres operacions susceptibles de donar-se durant la vida d'un tractat són els eventuais conflictes de competència entre els diferents òrgans de l'estat, la denúncia dels tractats, i la seva interpretació.

2.1. LA NEGOCIACIÓ: COMPETÈNCIA DEL GOVERN

Segons l'article 72.2 de la Constitució, és el Govern qui «sota l'autoritat del seu cap, dirigeix la política nacional i internacional d'Andorra». Aquesta facultat del Govern és, doncs, una atribució de principi que li pertany com a tal, col·lectivament, i sota l'autoritat del seu cap. La negociació és conduïda habitualment pels ambaixadors andorrans acreditats a l'estranger, tot i que el Ministeri pot recórrer ocasionalment, i a iniciativa pròpia, als serveis dels especialistes que cregui necessaris.

No obstant això, un cop afirmat el principi de la competència exclusiva del Govern, hem de remarcar que en determinats casos els coprínceps o els dos estats veïns hauran de ser associats a la negociació. No es tracta en cap cas d'una substitució de la competència governamental, sinó únicament d'acompanyar la negociació, dirigida en tot moment pel Govern.

La participació dels coprínceps a la negociació consisteix en la potestat de cada copríncep de designar un membre que s'integrarà a la missió negociadora andorrana. Per a adoptar el text així negociat, serà necessari l'acord de cadascun d'ells, condició que equival a un veritable dret de veto a disposició de cada copríncep. Els tractats concernits per aquesta facultat dels caps d'estat són només els que afecten les relacions amb els estats veïns, i encara quan tracten de determinades matèries, com és ara els que són relatius a «la seguretat interior i a la defensa» i «al territori d'Andorra», i els tractats «que versin sobre la representació diplomàtica o funcions consulars» així com dels que tractin «sobre cooperació judicial o penitenciària».

Pel que fa als temes restants, la negociació pertoca exclusivament al Govern, encara que aquest està obligat a informar els coprínceps de tots els projectes de tractat o d'acord internacional. Finalment, el Govern té la possibilitat, per pròpia iniciativa, d'associar-los a la negociació abans de l'aprovació parlamentària «si així ho exigeix l'interès nacional d'Andorra».

Referents al paper atribuït als dos estats veïns, hi ha dos tipus de disposicions que obliguen Andorra a negociar-hi: la disposició addicional primera de la Constitució, que l'obliga a proposar la negociació del Tractat trilateral; i el text d'aquest Tractat, que imposa pel seu costat certes condicions a les relacions exteriors andorranes.

Aquest «Tractat de bon veïnatge, d'amistat i de cooperació», un cop

conclòs,² preveu certs drets de la República Francesa i del Regne d'Espanya. Així, des del moment que Andorra obrí negociacions bilaterals amb l'un o l'altre dels dos estats veïns, i fins a la seva conclusió, està obligada a donar a l'estat absent una «informació regular i completa, per via diplomàtica», possibilitant aquest de poder-se incorporar a les negociacions i de concloure un acord trilateral si es tracta d'un tema d'interès comú per als tres estats.

Finalment, el Tractat trilateral disposa que els tres estats es comprometen mútuament a cooperar per a resoldre les dificultats que puguin sorgir de l'adhesió d'Andorra a convenis internacionals, «especialment europeus, dels quals la República Francesa i el Regne d'Espanya en són part», dels acords entre Andorra i la Comunitat Europea, o encara dels compromisos contrets per Espanya i França dins el marc de la Comunitat Europea.³ Aquesta delimitació de la política exterior andorrana no fa res més que actualitzar la posició històrica d'Andorra, interessada a practicar un equilibri permanent encarat a no indisposar els dos gran veïns. En canvi, és una obligació recíproca, fet que dóna una garantia suplementària per a la sobirania de l'Estat andorrà perquè ni França ni Espanya no reben cap dret d'intervenció sobre l'activitat internacional d'Andorra la qual, d'altra banda, aconsegueix de formalitzar jurídicament l'equilibri de les relacions trilaterals sorgit dels costums, obté el reconeixement dels estats veïns, i assoleix la garantia d'un marc estable per a les seves relacions exteriors.

2.2. L'APROVACIÓ PARLAMENTÀRIA I LA SIGNATURA DELS COPRÍNCEPS

En general, la signatura dels negociadors plenipotenciaris només té valor d'una autenticació del text acordat i cal un acte explícit posterior, formalment independent, pel qual l'Estat manifesta la seva voluntat de vincular-se al text en qüestió. Correspon al dret intern de cada Estat d'establir les formes pròpies de manifestar aquest consentiment.

Així, tal com passa en les constitucions espanyola i francesa, la Constitució andorrana preveu dues categories de tractats: els que són sotmesos a un

2. El TBV va ésser signat el 3 de juny del 1993, poc més d'un mes després de l'entrada en vigor de la Constitució. Fou publicat al BOPA núm. 64, any 5, 29.11.1993, p. 1132 i 1133.

3. Cal inscriure en aquest marc la negociació dels dos acords complementaris al Tractat trilateral relatiu a la circulació de persones, l'un sobre la circulació dels nacionals dels tres estats i l'altre sobre la dels súbdits d'estats tercers.

procediment posterior de ratificació i, més excepcionalment, els acords que es negocien i es conclouen en un sol acte. Els primers constitueixen, sense cap dubte, el grup majoritari, ja que són els tractats relatius als temes explícitament determinats per la Constitució en una llista ben exhaustiva. El segon grup, en canvi, representa una mena de categoria residual per tal com es limita als acords internacionals eventualment no previstos en la llista esmentada.

Pel que fa als tractats sotmesos a ratificació, el procediment es desglossa en dues fases successives, totes dues necessàries: l'aprovació parlamentària del Consell General i la signatura dels coprínceps.

Per a l'aprovació parlamentària, hi ha dues modalitats de votació, ja que en alguns casos s'exigeix la majoria absoluta dels membres de la cambra,⁴ i en altres caldrà una majoria dels dos terços.⁵ Cal subratllar que fins i tot quan els coprínceps han de participar en la negociació d'un tractat i de donar el seu vistiplau per a l'adopció del text, aquest serà igualment sotmès a l'aprovació del Consell General. També cal parar esment en el fet que el mateix procediment (òrgan competent i majoria requerida) previst per a l'aprovació d'un tractat és igualment vàlid per a denunciar-lo⁶ o per a l'adhesió a un conveni ja existent. Finalment, convé recordar que pel que fa a les reserves i declaracions la possibilitat de modificar-les, de suprimir-les o de proposar-ne de noves queda condicionada al fet que aquesta facultat sigui explícitament prevista pel text original del tractat en qüestió.⁷

Després de l'aprovació parlamentària, es fa necessària la signatura dels coprínceps, que és la que expressa el consentiment de l'Estat a estar vinculat internacionalment pel tractat en qüestió. D'acord amb la tradició institucional d'Andorra, els coprínceps són «conjuntament i indivisiblement» el cap d'estat i, en conseqüència, el tractat els ha de ser presentat simultàniament i

4. Article 64.1 de la Constitució. Els tractats concernits són els següents: els que vinculin l'Estat a una organització internacional, els relatius a la seguretat interior i a la defensa, els relatius al territori d'Andorra, els que afectin els drets fonamentals de la persona regulats al títol II de la Constitució, els que impliquin la creació de noves obligacions per a la Hisenda Pública, els que creïn o modifiquin disposicions de naturalesa legislativa per a llur execució, els que tractin sobre representació diplomàtica o funcions consulars i, finalment, els que ho facin sobre cooperació judicial o penitenciària.

5. Article 65 de la Constitució. Es refereix als tractats que cedeixen competències legislatives, executives o judicials a organitzacions internacionals.

6. D'acord amb la regla del paral·lelisme de procediments, citada a l'article 64.3 de la Constitució.

7. Article 19 del Conveni de Viena del 23.5.1969.

tots dos han de manifestar el consentiment de l'Estat i l'ordre de publicació. Aquesta doble obligació, però, ha perdut tota la seva significació originària, quan tenia per funció d'obligar els coprínceps a entendre's. Ara, en canvi, l'acte de signatura pertany a la categoria dels actes deguts, i s'ha convertit en un tràmit purament simbòlic.

És cert que l'article 45.3 de la Constitució admet la possibilitat que un d'ells pugui abstenir-se de signar en cas d'impediment, però el mateix article disposa que en aquest supòsit l'acte entrarà igualment en vigor amb la signatura de l'altre copríncep i la contrasignatura del cap del Govern o, en el seu cas, del Síndic General. De fet, aquesta disposició està sobretot destinada a cobrir el cas d'impediment moral, de manera que els coprínceps no es vegin obligats a signar un acte contrari a les seves conviccions, però sense que això interfereixi l'inevitable procés d'adopció d'un text votat pel Consell General. Els coprínceps també disposen, segons l'article 45.2 de la Constitució, de la facultat de presentar, «conjuntament o separadament», un recurs davant del Tribunal Constitucional; facultat que ha de ser exercida, de totes maneres, en un breu termini de temps i que no és pas una exclusiva dels coprínceps. Però el sol fet de requerir l'alt Tribunal fa que els coprínceps estiguin obligats a acceptar-ne posteriorment el veredict, de manera que en cas que el Tribunal es pronunciï per la constitucionalitat del text, el tractat ha de ser sancionat obligatòriament.⁸ En certa manera, la resolució positiva de constitucionalitat subroga el copríncep absentista.

2.3. ELS ACORDS EN FORMA SIMPLIFICADA

Aquesta categoria és prevista a l'article 64.2 de la Constitució, que els qualifica d'acords internacionals, els quals convé diferenciar dels tractats in-

8. Aquest caràcter d'obligatorietat va ser discutit en una ocasió pels representants dels coprínceps, no pas amb vista a un tractat internacional (per ara mai cap tractat ha estat objecte de recurs davant del Tribunal Constitucional), sinó arran d'un recurs previ d'inconstitucionalitat presentat contra el projecte de la Llei qualificada sobre la nacionalitat (causa 95-1-DP, núm. de registre 63-1995). I la resposta del Tribunal Constitucional va ser ben precisa, afirmant que el dictamen previ d'inconstitucionalitat «no és simplement la manifestació de l'opinió d'aquest Tribunal a efectes consultius no vinculants, sinó una declaració de constitucionalitat, en seu jurisdiccional, que obliga tant els poders públics com els ciutadans, fet que implica», prossegueix el Tribunal Constitucional, «que, en interposar aquest procediment, si el dictamen és confirmatori de la constitucionalitat de la norma o normes requerides, aquesta o aquestes han de ser sancionades obligatòriament, almenys, per un dels dos coprínceps» (BOPA, núm. 5 any 8 10.1.1996, vegeu especialment al final de la p. 61).

ternacionals, aquests darrers sotmesos a ratificació. Els tractats són els que fan referència als temes detallats a l'article 64.1 mentre que els acords es refereixen, per defecte, als altres acords internacionals, és a dir als altres temes no enumerats com a tractats. O sigui que la distinció es fa per un criteri estrictament material.

Quant a la distinció entre els règims de conclusió dels textos propis de cadascuna de les dues categories, en principi sembla evident: els tractats són sotmesos a la ratificació i els acords són conclusos lliurement pel Govern, el qual està només obligat a informar el Consell General i els coprínceps «de la conclusió» dels esmentats acords,⁹ expressió que hauria de ser interpretada com una obligació d'informació *a posteriori*. No obstant això, la recent Llei qualificada reguladora del procediment de control previ de constitucionalitat dels acords internacionals¹⁰ afegeix una certa confusió pel que fa a la distinció entre els dos règims, ja que d'ara endavant el Govern ha d'informar *prèviament* el Consell General i els coprínceps «de la decisió de subscriure un acord internacional», per a permetre'ls així la possibilitat de requerir el Tribunal Constitucional en un termini de quinze dies; demanda, a més, que tindrà per efecte immediat d'impossibilitar la formalització del consentiment de l'Estat per part del Govern sobre l'acord en litigi, i això fins a la decisió del Tribunal. Encara més, el Tribunal examinarà la constitucionalitat de l'acord, però alhora també controlarà la veritable competència del Govern en la matèria. Aquesta obligació prèvia d'informació pot entorpir l'agilitat necessària de l'acció internacional del Govern i pot fer que l'adopció dels acords acabi sent tant complexa com el procés d'adopció dels tractats sotmesos a ratificació.

9. Article 64.2 de la Constitució, que especifica clarament que es tracta d'informar «de la conclusió» dels acords, i no pas *de la negociació* o *de la voluntat de concloure*. Aquesta previsió constitucional, d'altra banda, és idèntica a la de l'article 94.2 de la Constitució espanyola que es limita igualment a exigir la informació a les cambres parlamentàries «de la conclusió» dels tractats o convenis no sotmesos a ratificació parlamentària. La Constitució francesa, en canvi, en el seu article 52.2, parla del deure d'informar «de tota negociació que tendeixi a la conclusió» d'un acord internacional no sotmès a ratificació; però en aquest cas la informació ha de ser adreçada exclusivament al president de la República i no pas a les assemblees parlamentàries, fet que representa un matís important respecte als sistemes andorrà i espanyol.

10. Llei publicada al BOPA núm. 6, any 8, 17.1.1996, p. 78.

3. Les relacions diplomàtiques i consulars

Quant als representants diplomàtics estrangers, el sistema andorrà no presenta cap altra especificitat que l'obligació d'haver-se d'acreditar davant cada un dels coprínceps, de manera que els cal adreçar-se successivament a la Seu d'Urgell i a París. Actualment només són residents a Andorra els ambaixadors espanyol i francès,¹¹ i les autoritats andorranes estan insistint per obtenir un ambaixador portuguès igualment resident, ja que la colònia portuguesa a Andorra és força nombrosa. Respecte als altres estats, la majoria han establert relacions diplomàtiques acreditant llur ambaixador a Madrid, probablement per raó de la proximitat dels seus respectius consolats a Barcelona. El senyor Forné, cap de Govern actual, ens manifestava l'interès andorrà d'obtenir que més ambaixadors residents a París siguin acreditats a Andorra, per a aconseguir un major equilibri.

Pel que fa a la representació andorrana a l'estranger, hi ha un aspecte que mereix una consideració especial. És la possibilitat de delegar a França o a Espanya la representació diplomàtica de l'Estat andorrà, o la protecció dels seus interessos. Aquesta facultat prové de l'article 6 del Tractat de bon veïnatge, disposició que obliga Andorra a delegar la seva representació a un dels dos estats veïns quan no és assegurada directament per ella mateixa. Una lectura aprofundida d'aquest article suggereix, com a mínim, tres punts importants de reflexió.

El primer és que no preveu les condicions de l'eventual elecció entre l'un i l'altre dels dos estats com a destinataris de la delegació, tria que queda doncs a la lliure apreciació de les autoritats andorranes. Aquest article parla únicament, en el seu segon paràgraf, de les modalitats que hauran de ser acordades a través d'acords específics i segons un *principi d'equilibri* entre Espanya i França.

La interpretació que finalment es pugui donar a l'article 6.2 del Tractat pot tenir, en efecte, unes repercussions futures força considerables. Els dos estats veïns semblen partidaris, en principi, d'un repartiment previ sobre els països que cada un prendria al seu càrrec. Això equivaldria a donar una interpretació molt extensiva, i en contradicció amb el primer paràgraf del mateix article 6 on s'afirmen explícitament el poder d'iniciativa d'Andorra i la seva llibertat d'adreçar indistintament la demanda a França o a Espanya.¹² A

11. També hi ha un consolat britànic.

12. Efectivament, en el primer paràgraf s'hi afirma ben clarament que «el Principat d'Andorra demana» (és a dir, que té la iniciativa en cada cas concret) «sigui a la República

més, aquesta interpretació seria contrària al principi de la sobirania dels estats, per tal com un acord de delegació general d'una competència estatal només pot concebre's si hi ha una decisió explícitament manifestada per l'estat delegant, el qual a més conservarà en tot moment la facultat de retractar-se'n. No es pot oblidar la regla segons la qual la derogació d'un principi ha de ser sempre explícita i interpretada restrictivament.

Per consegüent, hem de convenir que l'única interpretació possible del text de l'article 6.2, quan es refereix a les modalitats que han de ser objecte d'acords específics, és en el sentit de prescriure uns acords sobre les modalitats tècniques de representació, però en cap cas en el sentit de condicionar-ne la tria, que s'ha de basar en l'apreciació lliure i sobirana de l'Estat andorrà. El principi d'equilibri, present en moltes altres disposicions, fins i tot constitucionals, s'ha d'interpretar només com un principi general que ha de ser respectat globalment, d'acord amb l'esperit que impregna tota la construcció constitucional andorrana.

El segon punt plantejat per la lectura de l'article 6 del Tractat és que Andorra conserva en tot moment el control de les seves relacions internacionals, fins i tot quan la seva representació sigui eventualment delegada. La redacció de l'article no n'ofereix cap dubte: Andorra decideix en cada moment amb qui desitja tenir relacions i en quins fòrums vol ser representada.¹³

El tercer punt, finalment, és la possibilitat per a Andorra d'assegurar directament la seva representació internacional però de fer-ho, com a estat sobirà, de forma coordinada amb altres estats tercers. Aquesta hipòtesi podria referir-se, per exemple, a la possibilitat de mantenir missions conjuntes amb altres petits estats. És un supòsit jurídicament possible, però que en el cas de les representacions al si d'organismes internacionals presenta el risc de veure aquesta missió conjunta assimilada a un vot únic en el moment de les preses de decisió, sobretot actualment quan algunes organitzacions internacionals

Francesa, sigui al Regne d'Espanya» (o sigui que té l'opció d'escollir en cada circumstància) «d'encarregar-se'n» (de la representació o protecció diplomàtica determinada) «de conformitat amb les disposicions de la Convenció de Viena sobre les relacions diplomàtiques». El mateix esperit de llibertat d'opció, característica tradicional de les relacions trilaterals, subsisteix en les altres disposicions del Tractat com és ara a l'article 7 sobre la protecció diplomàtica dels andorrans a l'estranger.

13. Vegeu l'afirmació indiscutible present a l'article 6 en qüestió: «Donat cas que el Principat d'Andorra no assegurï ell mateix [la representació en estats tercers, conferències o organitzacions internacionals] amb els quals el Principat d'Andorra desitgi mantenir-hi relacions o participar-hi...»

es plantegen de reorganitzar-se per fer front a la multiplicació contínua del nombre d'estats membres que les componen.

Finalment, ens hem de referir a la protecció diplomàtica dels andorrans a l'estranger. Abans del 1993, el dret de protecció corresponia als dos coprínceps, però puix que ni l'un ni l'altre no tenien possibilitats materials en aquest tema, n'encarregaven sistemàticament ja sigui els serveis consulars espanyols o bé els francesos. A partir d'ara, l'article 7 del Tractat de bon veïnatge resol definitivament la qüestió, establint que, mentre Andorra no disposi en un estat tercer de representació diplomàtica pròpia, els andorrans podran adreçar-se, en cas de necessitat, indistintament sigui a un consolat francès sigui a un consolat espanyol si els dos coexisteixen. Sobre aquest tema, a més, serà signat un acord sobre el règim de circulació dels nacionals dels tres estats que inclourà, sense cap dubte, la qüestió de la protecció dels ciutadans andorrans a Espanya i a França.

4. La posició del dret internacional dins la jerarquia normativa

Analitzant aquesta qüestió observem que la posició del dret internacional dins de la jerarquia normativa andorrana està sotmesa a la conformitat constitucional, beneficiant-se no obstant això d'un rang superior a les lleis des del moment que ha estat introduït correctament en el dret intern.

4.1. LA SUPREMACIA DE LA CONSTITUCIÓ

El principi de supremacia constitucional en relació a tota altra norma és afirmada en diversos articles de la Constitució inclosos en el títol primer («De la sobirania d'Andorra»).¹⁴ D'aquestes disposicions podem extreure'n tres principis clau: la Constitució és la norma suprema, resultant de la sobirania del poble andorrà; la Constitució es troba al cim de la jerarquia normativa i s'imposa per tant sobre la resta de l'ordenament jurídic, tractats internacionals inclosos; i, finalment, les sentències del Tribunal Constitucional s'integren en el bloc de constitucionalitat, puix que representen, per

14. És el cas, especialment, de l'article 3.1, però també dels articles 1.3 i 3.2 de la Constitució. La supremacia constitucional és igualment afirmada a l'article 1 de la Llei qualificada del Tribunal Constitucional (BOPA núm. 51, any 5, 28.9.1993, p. 850 a 863).

definició, la interpretació correcta de la llei suprema. En realitat, aquests tres principis són comuns a la majoria de sistemes constitucionals, però en el cas d'Andorra existeixen algunes particularitats importants, especialment les limitacions imposades per la Constitució al lliure exercici de les relacions internacionals, i els límits de la funció interpretativa del Tribunal Constitucional imposats per la Llei qualificada que en reglamenta el funcionament.

4.2. ELS LÍMITS CONSTITUCIONALS IMPOSATS A L'EXERCICI DE LES RELACIONS INTERNACIONALS

Hi ha diverses categories de disposicions constitucionals que delimiten especialment el marc de les relacions internacionals d'Andorra.

En primer lloc trobem els objectius enunciats al preàmbul, que de fet plantegen un dubte sobre la seva veritable significació jurídica. De moment encara no hi ha cap sentència del Tribunal Constitucional que pugui aclarir-nos-ho, però les expressions utilitzades semblen indicar que es tracta, com a molt, d'una obligació de mitjans i no pas d'una obligació de resultats. No obstant això, encara que en el futur es confirmi el caràcter estrictament orientatiu d'aquestes disposicions, això no ha pas de fer infravalorar la seva capacitat de produir veritables efectes jurídics.¹⁵

En segon lloc, ens trobem amb la ja citada disposició addicional primera, que ordenava de proposar negociacions a França i a Espanya a fi de concloure un tractat per a establir el marc de les seves relacions mútues. Amb la mateixa finalitat d'obtenir unes relacions harmonioses amb els dos estats veïns, l'article 44.1 de la Constitució, relatiu a la funció dels coprínceps, insisteix sobre el necessari manteniment de «l'esperit paritari» en les tradicionals «relacions d'equilibri» amb els estats veïns.

Finalment, cal recordar que tant els «principis de dret internacional públic universalment reconeguts» com la Declaració Universal dels Drets Humans són citats en l'articulat de la Constitució, de manera que aquestes normes internacionals adquireixen rang constitucional dins l'ordenament jurídic andorrà. El Tribunal Constitucional, per cert, ja ha tingut l'ocasió de

15. No cal pas excloure la possibilitat futura d'una interpretació relativament àmplia, tot i que les condicions específiques del Tribunal Constitucional andorrà difícilment deïxen imaginar una evolució jurisprudencial com la que ha conegut el dret constitucional francès sobre la noció abstracta dels «principis fonamentals reconeguts per les lleis de la República», que ha estat una interpretació agosaradament extensiva.

pronunciar-s'hi i ha anul·lat algunes disposicions legislatives contràries a aquestes normes «de valor constitucional».¹⁶

4.3. LA DELIMITACIÓ DE LES FUNCIONS INTERPRETATIVES DEL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL

El Tribunal Constitucional es troba obligat, efectivament, a cenyir la seva tasca d'acord amb dues condicions totalment específiques del sistema andorrà: la vinculació a les seves pròpies decisions, i l'obligació d'una interpretació estricta de la Constitució.

Efectivament, l'article 3 de la Llei qualificada del Tribunal Constitucional li imposa l'obligació de mantenir-se fidel a la seva pròpia jurisprudència. Des del moment que com a mínim dos casos idèntics han estat resolts amb la mateixa decisió i fonamentats en la mateixa doctrina, el Tribunal crea precedent i no pot modificar ulteriorment els criteris interpretatius expressats, excepte si una majoria absoluta dels seus membres s'hi pronuncia favorablement, expressat en forma motivada.

Molt més efectiva per a limitar els efectes polítics del paper del Tribunal pot ser, en canvi, l'altra disposició establerta en la mateixa Llei. Es tracta de l'obligació feta al Tribunal Constitucional d'aplicar els mandats expressos de la Constitució i la «prohibició de les anomenades sentències interpretatives», així com la prohibició de realitzar judicis d'oportunitat política, i de dirigir censures, felicitacions o recomanacions a la resta de poders públics. Aquestes prohibicions obliguen els magistrats, efectivament, a interpretar la Constitució cercant la voluntat estricta del constituent, centrada en l'esperit d'equilibri i de consens que han possibilitat l'adopció definitiva de la present llei fonamental i que han constituït durant segles el fonament de les estructures institucionals d'Andorra. Responent a aquesta exigència d'interpretació estricta s'ha de destacar la prudència adoptada pels magistrats constitucionals, que manifesten insistentment la seva voluntat de no deixar-se portar vers un control de «microconstitucionalitat» i de no ingerir-se en la tasca del jutge ordinari proposant, per exemple, una interpretació determinada dels textos que els són sotmesos per a ser controlats constitucionalment.

16. *Sentència del Tribunal Constitucional. Causa 93-1-L* del 15.3.1994, publicada al BOPA núm. 21, any 6, 16.3.1994, a *Legislació constitucional del Principat d'Andorra*, p. 229 a 319, i a la *Jurisprudència constitucional*. volum primer, p. 20 s.

5. El dret internacional incorporat a l'ordenament intern és superior a les lleis

L'aplicació pràctica d'aquest principi, posat per l'article 3.4 de la Constitució, ens porta a considerar que, un cop incorporat a l'ordenament intern, el dret internacional s'imposa tan al legislador com al jutge ordinari.

Pel que fa al legislador, ja hem citat com se li imposen les normes pertanyents al bloc de constitucionalitat (normes internacionals citades explícitament en la Constitució, i potser les orientacions que figuren al preàmbul). Quant als tractats internacionals, l'article 3.4 de la Constitució els atorga directament una posició jeràrquica superior a les lleis, ja que estableix que des del moment de llur publicació al *Butlletí Oficial* aquests textos són integrats en l'ordenament jurídic andorrà i «no poden ésser modificats o derogats per les lleis».¹⁷ L'única possibilitat del legislador per a eludir els efectes jurídics dels tractats internacionals és abans de llur incorporació definitiva, o bé promovent-ne la denúncia més tard. En el primer supòsit disposa de dos procediments diferents: votant contra l'aprovació o exercint el recurs previ d'inconstitucionalitat que pot presentar una cinquena part dels membres del Consell General.

Quant als acords internacionals conclusos directament pel Govern, és evident que no ofereixen cap dificultat respecte de les lleis anteriors, puix que està exclòs que puguin crear o modificar cap mesura legislativa, ni necessitar-ne cap per a la seva execució.¹⁸ En principi, i per definició, són doncs inferiors a les lleis. En canvi, no es pot descartar que puguin condicionar el legislador en el moment d'elaborar una llei nova, circumstància que pot ser problemàtica ja que només el Govern és competent per a denunciar o modificar un tal acord.

Finalment, les jurisdiccions internacionals reconegudes per Andorra per a resoldre els problemes d'interpretació d'un tractat determinat, és obvi que poden prendre decisions que s'imposaran un cop més al legislador. Però cal, per descomptat, que aquestes jurisdiccions hagin estat expressament i explícitament reconegudes per l'Estat andorrà. És el cas, entre els tractats que Andorra ha signat, de la Convenció Europea per a la Salvaguarda dels Drets

17. Fórmula idèntica a la utilitzada en la Constitució espanyola (art. 96.1) i molt semblant a la seva homòloga de la Constitució francesa (art. 55). El text francès hi afegeix, no obstant, una condició suplementària: la condició explícita de reciprocitat per les altres Parts signatàries de cada tractat o acord.

18. Article 64.1.f i 64.2 de la Constitució.

Humans i de les llibertats fonamentals, on l'Estat andorrà va reconèixer per a un període de tres anys, en una declaració expressa, la jurisdicció del Tribunal Europeu dels Drets Humans «sobre tots els afers referents a la interpretació i a l'aplicació de la present Convenció».¹⁹

Igual de categòrica és la imposició del dret internacional al jutge ordinari puix que si els textos internacionals integrats en l'ordenament intern passen a ser superiors a les lleis, el jutge ordinari s'ha de sotmetre a aquests textos com a mínim tant com ho fa amb les lleis.

6. La importància de les relacions internacionals per a Andorra

Després de referir-nos a l'àmbit de les relacions internacionals d'Andorra des d'una òptica constitucionalista, queda per plantejar-nos la importància que ha tingut per a Andorra aquesta presència internacional.

6.1. L'ADQUISICIÓ DE LA PERSONALITAT INTERNACIONAL

La conseqüència més immediata ha estat, indubtablement, la consolidació de la seva personalitat internacional. No s'han d'oblidar els llargs debats preconstitucionals sobre la qualitat estatal d'Andorra i sobre la seva capacitat internacional. Recordem que els juristes francesos havien elaborat diverses doctrines posant aquestes qualitats en dubte. Primer va ser la teoria segons la qual s'afirmava que la funció de copríncep francès no era un dret personal del president francès en matèria de representació internacional, considerant primer que el copríncep episcopal era només competent en matèria espiritual i després que no tenia els mitjans materials per a assegurar la representació internacional. No cal dir que a una i altra doctrina s'hi va oposar fermament el copríncep episcopal i en algunes ocasions també Espanya, encara que per altres motius. Durant el franquisme, Espanya també va intentar crear una teoria per atorgar-se certs drets sobre Andorra. Això no obstant, cal recordar que la comunitat internacional mai havia posat obstacles a la participació d'Andorra com a estat, i que l'únic entrebanc venia sigui de l'oposició sistemàtica de la diplomàcia francesa a un tal reconeixement, sigui del bloqueig provocat per l'ambició del copríncep francès d'atribuir-se'n l'exclusivitat, situació que

19. BOPA núm. 83, any 7, 22.12.1995, p. 1767. L'article 46 de la Convenció disposa el reconeixement facultatiu d'aquesta jurisdicció per part dels estats signataris.

evidentment impedia d'arribar a un acord amb la Mitra per a representar Andorra a l'exterior. Als anys setanta i vuitanta el copríncep francès va acabar acceptant *de facto* el principi de la cotitularitat dels dos coprínceps. Recentment, a més, el minuciós estudi del professor austríac Sr. Karl Zemanek²⁰ va posar en dubte totes aquestes teories. I la Constitució del 1993 ha enterrat definitivament aquests debats en el calaix de la història.

En efecte, amb el Tractat trilateral França i Espanya reconeixen explícitament i formalment el caràcter estatal d'Andorra, la seva sobirania i la seva integritat territorial. El debat, que de fet era unilateral i sense cap reconeixement fora de França, ha quedat tancat. I Andorra ja no ha tingut cap obstacle per a incorporar-se efectivament en la comunitat internacional dels estats. El 1996 Andorra ja era membre d'onze organitzacions internacionals, d'entre les quals destaca l'ONU, el Consell d'Europa i l'OSCE, però també les organitzacions especialitzades com la UIT, l'Eutelsat, l'OMPI, l'OMT i la UNESCO.²¹ També havia signat més d'una vintena de tractats internacionals, acords i convenis, com per exemple el Conveni Europeu dels Drets Humans, el Conveni sobre els Drets de l'Infant, l'Acte Final d'Hèlsinki, el Tractat de No-proliferaçió de les Armes Nuclears, i especialment l'Acord Comercial amb la CEE (que, signat el 28 de juny de 1990, va ser un reconeixement implícit per part de la Comunitat Europea, en un moment que encara l'estatalitat d'Andorra no havia estat reconeguda pels seus veïns).²² Finalment, més de cinquanta països han establert relacions diplomàtiques amb Andorra.

Aquest ampli reconeixement de l'Estat andorrà no fa res més que consolidar la seva personalitat internacional. Tot i així, Andorra encara s'ha d'encarar a certes limitacions i a nous reptes.

20. Karl ZEMANEK, *L'estatut internacional d'Andorra*, Casa de la Vall, Andorra, 1981.

21. Més tard s'ha adherit igualment a l'OMS.

22. És important remarcar que Andorra ha signat la majoria de convenis relatius als drets humans (la Convenció europea citada, els seus diferents protocols addicionals, el Conveni europeu per a la prevenció de la tortura, el Conveni sobre els drets de l'infant, el Conveni relatiu a la protecció dels infants i a la cooperació en matèria d'adopció internacional, el Conveni sobre l'eliminació de tots els tipus de discriminació envers la dona...). Per descomptat, també ha signat tractats en altres matèries, com la protecció del medi ambient, o acords bilaterals i tractats tècnics, com l'Acord europeu relatiu al treball dels equips de conducció dels vehicles que realitzen transports per carretera (AETR) signat el novembre del 1997. L'Acord amb la Comunitat Europea ha estat enriquit posteriorment per diverses decisions del Comitè Mixt CE-Andorra creat pel dit Acord, així com per la signatura d'algun protocol complementari ulterior.

6.2. LES LIMITACIONS PRÒPIES DELS PETITS ESTATS

Es tracta de limitacions degudes a la seva dimensió, tot i que la noció de *petit estat* s'hauria de definir per criteris formals més que per criteris estrictament geogràfics.

Com a primera problemàtica específica dels petits estats ens hem de referir a la limitació en recursos financers i humans. Un microestat no pot mantenir representacions permanents a tot arreu a causa del cost de manteniment de les representacions i a causa de les cotitzacions que tot membre d'una organització ha d'abonar. Cal, doncs, que la presència exterior sigui proporcionada i, sobretot, que sigui útil.

Una segona problemàtica és el risc que la seva presència al si de les organitzacions internacionals pugui ser minorada a causa de les dimensions del país. Efectivament, algunes organitzacions internacionals es plantegen de fer front a la multiplicació dels seus membres amb reformes que poden consistir a desplaçar els òrgans assemblearis en benefici d'òrgans més restringits, ocupats preferentment pels grans estats.

Amb la mateixa preocupació de mantenir la igualtat sobirana entre els estats, hem de recordar un tema que afecta ben directament Andorra. Es tracta del rang que ha de tenir la representació andorrana al si de la Comunitat de Treball dels Pirineus. La CTP consta d'entitats regionals frontereres espanyoles i franceses, i d'Andorra. El fet de mantenir una representació de rang governamental a la CTP podria significar a la pràctica una devaluació del caràcter estatal andorrà, encara que jurídicament la tria del nivell de representació és un afer intern de cada Estat. Davant d'aquesta qüestió, tots els responsables polítics semblen estar d'acord que cal delegar la representació als comuns.

Finalment, hi ha també un problema econòmic prou important: la pràctica impossibilitat, per a un microestat, de diversificar la seva economia. En efecte, les dimensions reduïdes d'un estat comporten la doble dificultat de no poder produir tot allò que li és necessari, i de no poder absorbir tots els béns i serveis que produeix. Això fa que els petits estats es trobin forçosament en una situació fràgil i vulnerable, que només poden superar suplint aquesta mancança per la rapidesa d'adaptació als mercats, així com també per una elecció adequada de les seves activitats. La mateixa dificultat es troba en el camp de l'ensenyament, de la formació professional i universitària, i en les sortides professionals dels andorrans.

6.3. LA NEUTRALITAT D'ANDORRA

Tot i que aquesta qualificació mai ha estat reivindicada formalment per les autoritats andorranes, diversos autors i fins i tot alguns estats estrangers (els Estats Units, al 1944) han reconegut l'estatut de neutralitat a Andorra.

De totes maneres s'ha d'admetre la permanència d'una política andorrana de no-ingerència en els conflictes dels seus veïns. En un primer moment la neutralitat era indispensable per a mantenir l'equilibri entre els dos senyors. De fet, era l'essència mateixa dels Pariatges. Després, la neutralitat i la discreció van ser una condició necessària per a no inquietar Espanya i França. Actualment, però, l'abast de la noció de neutralitat pot canviar.

En efecte. S'ha de reconèixer que fins ara la neutralitat andorrana només concernia la posició de l'Estat andorrà en relació amb els seus veïns, ja que Andorra es trobava en realitat impossibilitada de tenir una presència internacional més àmplia. Això fa que quan es parlava de neutralitat s'inclouïen dins de la mateixa expressió tan el concepte de «no-ingerència» com el d'«equidistància». En canvi, d'ara endavant Andorra compta amb dos elements nous: l'emergència de la Unió Europea i la pròpia presència al si d'organitzacions internacionals. El procés d'unitat europea conduirà els dos veïns a exercir cada cop més una mateixa política, de manera que la idea de «no-ingerència» perd tot el seu valor estratègic. En canvi, Andorra continuarà mantenint amb els dos estats tan una cooperació tècnica com una col·laboració diplomàtica, i per tant l'aspecte «equidistància» seguirà sent clau. D'altra banda, la presència andorrana en els fòrums internacionals és un fenomen nou que pot donar una importància qualitativa a les posicions adoptades per Andorra, especialment quan es tracti de votacions sobre temes considerats vitals per Espanya, per França, o pel conjunt de la Unió Europea. En aquest terreny, Andorra serà la primera interessada a mantenir una política exterior compatible amb els interessos de la Unió Europea.

El fet de consolidar el reconeixement mundial de l'Estat andorrà és també la seva millor protecció de cara al futur. És la millor carta que té per a reafirmar la seva independència i fins i tot per a garantir la seva neutralitat, una qualitat que potser ara Andorra podrà reivindicar formalment, justament per haver aconseguit el seu reconeixement internacional.²³

23. És simptomàtica, en aquest sentit, l'argumentació fornida en motiu de la proposta d'adhesió al Tractat de No-prolifерació d'Armes Nuclears: «Vist el fet que Andorra sempre ha estat un país neutral en tots els conflictes bèl·lics que han tingut lloc tant en aquest segle com en els anteriors...» (BCG núm. 37)

6.4. LA INFLUÈNCIA D'ESPANYA, DE FRANÇA, I DE LA UNIÓ EUROPEA

En primer lloc, hem de referir-nos a la qüestió de l'elecció dels coprínceps. El fet que els caps d'Estat siguin d'origen estranger no disminueix en res el caràcter sobirà d'Andorra, ja que és el poble andorrà, únic sobirà del seu propi destí, qui ha escollit aquesta institució. La curiositat, però, rau en el fet que els caps d'Estat siguin nomenats a l'estranger i no pas pel poble andorrà. Així, un coprínceps és indirectament nomenat pel poble francès i l'altre pel papa. Naturalment, tots dos s'han de sotmetre a la Constitució i a la voluntat del poble andorrà, però un jurista francès ja ha apuntat la possibilitat que la Santa Seu deixés vacant el lloc de bisbe de la Seu, fet que segons ell portaria a transferir el títol de coprínceps a la corona espanyola.²⁴ En opinió nostra, aquesta deducció és del tot incorrecta, ja que l'article 43.1 de la Constitució és ben explícit quan diu que «els coprínceps són, a títol personal i exclusiu, el bisbe d'Urgell i el president de la República Francesa»; a més, l'article 49 preveu que en cas de vacança s'aplicaran els mecanismes de substitució previstos en els ordenaments respectius de cada coprínceps. Així, en la hipòtesi apuntada, el substitut hauria de ser el bisbe auxiliar o aquell que interinament passés a ocupar-se del Bisbat de la Seu, i en cas de fusió o supressió d'aquest Bisbat fins i tot obligaria a obrir la via de la reforma constitucional,²⁵ donant peu al poble andorrà per a optar lliurement per qualsevol sistema institucional que cregués oportú, incloent-hi —si cal— la substitució del coprincipat per un sistema republicà. Un altre risc, de caire polític, seria el de veure un dia un coprínceps francès d'ideologia ultradretana, ideologia totalment inexistent al Principat.

La capacitat d'influència d'Espanya, de França i de la Unió Europea, però, va molt més enllà d'aquestes especulacions constitucionalistes. Per començar, l'economia andorrana depèn completament de l'exterior. És el cas de les fonts de proveïment i de la demanda comercial i turística. Andorra no disposa tampoc de cap via d'accés pròpia que no sigui passant per França o Espanya. I amb l'adveniment del mercat comú, ha hagut d'adaptar-se a la normativa europea en matèria comercial, tal com prescriu l'Acord amb la Comunitat Econòmica Europea (CEE).²⁶ Les decisions de la Comunitat

24. AFDI (*Annuaire français de droit international*), 1993, p. 392, Jean Claude COLLIARD, «L'État d'Andorre».

25. La Constitució, com hem vist, parla explícitament del Bisbe d'Urgell i no de cap altre bisbe o institució.

26. BOPA núm. extra 5, any 3, 14.6.1991, p. 448 a 466.

Europea, a més, repercuteixen directament sobre l'economia andorrana d'una manera contundent: només cal recordar la supressió unilateral de les restriccions comunitàries relatives a la farina i als formatges, que han marcat seriosament el comerç andorrà.²⁷ Podem recordar igualment la incidència de les regles d'origen sobre la ramaderia andorrana, que va obligar Andorra a negociar —amb èxit— un acord particular que li ha permès de mantenir viva la seva ramaderia bovina.²⁸ Queden per veure les repercussions davant l'adopció de la moneda única europea que, en principi, obligarà igualment els andorrans a adoptar l'ús de l'euro.

Finalment, la influència espanyola i francesa sobre Andorra es manifesta en l'àmbit dels serveis públics, en el de la immigració, i no cal oblidar el risc que es doni igualment en el sistema andorrà de partits polítics. Pel que fa als serveis públics, Andorra ha de comptar sovint amb la col·laboració provinent dels estats veïns, ja que tant tecnològicament com financerament les dimensions d'Andorra dificulten en molts casos la creació de serveis autòctons. És el cas dels serveis de correus (hi ha un projecte de crear els Correus andorrans), de l'ensenyament (el 1996, l'Escola Andorrana només escolaritzava el 13 % dels alumnes andorrans), els telèfons, els serveis de lluita contra els incendis, sense oblidar la presència massiva de mitjans de comunicació audiovisuals emesos des de l'estranger. La xarxa sanitària i de la seguretat social n'és una excepció, i el Govern fa esforços per progressar en el terreny dels mitjans de comunicació (l'any passat es va crear la TVA) i de l'ensenyament (l'Escola Andorrana avança lentament, i s'han establert acords internacionals específics amb Espanya i amb França). El dèficit en matèria de serveis públics nacionals representa alhora una dificultat suplementària de salvaguardar la identitat pròpia del país, ja que només un terç de la població resident a Andorra és de nacionalitat andorrana. Finalment, quant al sistema de partits polítics, fenomen de recent aparició a Andorra, no es pot des-

27. La decisió del comitè de gestió de les restriccions, del 13 de març de 1996, que suprimeix les restriccions als formatges exportats cap a Andorra (entre d'altres països), castiga no solament el comerç andorrà de l'alimentació, sinó que indirectament també deteriora un dels atractius per al turisme de proximitat.

28. Decisió 2/95 del Comitè mixt que permet a Andorra, per derogació de la definició inicial dels productes originaris, l'exportació anual a la CEE de 1.170 animals vius d'espècie bovina sota la consideració d'animals d'origen andorrà, quan en realitat aquests animals han estat importats joves a Andorra procedents de la Comunitat, únicament amb la finalitat de ser-hi criats durant un cert temps abans de reexportar-los (BOPA núm. 79, any 7, 15.12.1995, p. 1718 i 1719, i BOPA núm. 84, any 7, 27.12.1995 pel Reglament d'aplicació d'aquesta decisió).

cartar una influència exterior que no sigui només ideològica, sinó financera i per tant decisonal.

7. La utilitat instrumental de la seva presència internacional

Malgrat les limitacions i els reptes, l'adquisició d'una major maniobrabilitat diplomàtica representa un progrés innegable i, sobretot, una nova eina al servei del país i dels seus habitants.

En primer lloc, el sol fet d'adherir-se a certes organitzacions obre les portes a un accés successiu en altres fòrums internacionals. L'adhesió a les organitzacions especialitzades del sistema de les Nacions Unides, per exemple, ha estat facilitat per l'admissió prèvia a la ONU. A més, la presència al si de les diferents organitzacions internacionals permet a Andorra d'obtenir assessorament jurídic en moltes matèries, així com poder accedir a informacions importants, o poder mantenir amb facilitat un contacte fluid amb altres països.²⁹ No es pot descartar, tampoc, la possibilitat que Andorra pugui acomplir un cert paper d'àrbitre, gràcies justament a la garantia d'imparcialitat que representa un país tant petit, qualitat que el converteix en un *honest broker* ideal. En tot cas, la seva presència internacional li permet de participar, ja des d'ara, a l'elaboració del dret internacional tant a través de les posicions que pren en els organismes i conferències internacionals on participa, com a través de la seva signatura de determinats convenis.³⁰

Andorra obté igualment assistència tècnica de les diferents organitzacions especialitzades (per exemple, la UNESCO li ofereix assistència sobre la protecció del patrimoni natural, o la UIT en matèria de telecomunicacions). Però allà on Andorra n'ha resultat més beneficiada, és amb la possibilitat de negociar directament amb la Comunitat Europea, única manera d'assegurar-se un cert control sobre l'evolució del seu propi entorn. Finalment, com deia en una ocasió el primer ministre luxemburguès senyor Armand Clesse, «les

29. L'ambaixador a l'ONU, per exemple, pot contactar amb les delegacions de pràcticament tots els estats del món, estalviant tan l'obertura excessiva de representacions diplomàtiques com el fet d'haver de delegar la representació a Espanya o a França.

30. Per exemple, Andorra ha aportat la dinovena ratificació del protocol núm. 11 de la Convenció Europea de Salvaguarda dels Drets Humans, apropant així una mica més la seva entrada en vigor, que necessita la ratificació prèvia de 32 estats membres del Consell d'Europa.

fronteres nacionals poden valer una fortuna»; consideració que pot aplicar-se en matèria d'enregistrament de marques (el 1995 Andorra, després d'adherir-se a l'OMPI, va crear la seva pròpia Oficina de Marques), però també en projectes com en el de crear un pavelló nàutic andorrà, que podria contribuir a desenvolupar una certa economia induïda.

Per acabar, ens referirem a l'interès cultural i al reforçament de la identitat. Andorra és ara el sol estat que representa internacionalment la llengua i la cultura catalanes, responsabilitat que no escapa als dirigents del país. Així, el cap del Govern utilitza la nostra llengua en els actes solemnes on té ocasió d'intervenir i, per exemple, ha demanat al papa que la tingui en compte en les seves oracions multilingües. Finalment, el fet de disposar d'una veu pròpia al si de la comunitat internacional és una contribució indiscutible a la presa de consciència sobre la pròpia identitat nacional andorrana.